

OP ZOEK NAAR DE HAMSTER

Pieter Elbers

Enkele jaren geleden constateerden leden van de Zoogdierenwerkgroep van het Natuurhistorisch Genootschap van Limburg (Nederland) dat er nauwelijks waarnemingen binnenkwamen van de Europese hamster. Er was niemand die zich speciaal bezig hield met dit interessante en eigenlijk ook wel een beetje mysterieuze zoogdier en het vermoeden bestond dat het wellicht niet zo goed gesteld was met de 'korenwolf'.

Tijd dus voor een systematisch onderzoek naar zijn voorkomen. Alleen, hoe pak je dat aan?

De hamster *Cricetus cricetus* is maar een klein beestje, twintig tot dertig centimeter lang en 150 tot 400 gram zwaar. Hij heeft alleen een hoge aaibaarheidsfactor als hij tam in een kooitje zit, al behoren de 'kooihamsters' vrijwel uitsluitend tot een andere soort, de iets kleinere Syrische goudhamster *Mesocricetus auratus*. De hamster maakt geen spectaculaire burchten zoals de das, eet geen konijnen en fazanten zoals de vos (is dus geen concurrent van de jager) en is ook geen indicator-

soort van het kaliber van de otter, of een landschapsarchitect zoals de bever. De enige die wel eens iets van zijn bestaan opmerkte was de boer, die zag dat er van het graan gevreten was.

We kunnen ons nu nauwelijks voorstellen dat er in het verleden wel eens sprake was van hamsterplagen, sterker nog, de meeste mensen, natuurmensen niet uitgezonderd, weten niet eens dat de wilde hamster nog in Nederland en België voorkomt.

Dat dat vroeger anders moet geweest moge blijken uit het feit dat vooral mensen die de oorlog hebben meege-

Hamster in een bietenveld.

Foto Ed Gubbels

maakt het begrip 'hamsteren' nog uit eigen ervaring kennen. Met name in Limburg bestaan hier en daar nog dialektnamen voor de hamster: korenwouf, korenwuijke of korenwiefke. De naam 'korenwolf', die misschien nog nationale bekendheid zal krijgen dankzij het gelijknamige bier, is eigenlijk een verbastering van 'korenwòóf'; 'wòóf' is dialect voor iemand die inhailig is.

Willen we iets doen voor de hamster, dan zullen we eerst iets meer over hem moeten weten en dat is niet echt een eenvoudige zaak. Hij maakt zijn burchten vooral op graanakkers, die slechts een beperkte tijd van het jaar gemakkelijk toegankelijk zijn, namelijk vlak ná het maaien en vóór het opnieuw inzaaien van het veld. Inventariseren moet dan ook in die korte periode plaatsvinden, en houdt in dat de akkers systematisch worden afgelopen en afgespeurd naar tekens van aanwezigheid van de hamster.

Het hamsterprojekt

Om toch een enigermate betrouwbaar idee te krijgen over het voorkomen van de hamster in Limburg heeft het Genootschap dit jaar een 'Hamsterprojekt' gestart, met financiële steun van het Consulentenschap Natuur, Bos, Landschap en Fauna (NBLF) van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij en de Provincie Limburg. Verder is de Gulpener Bierbrouwerij bereid gevonden het projekt te sponsoren, omdat zij toevallig tezeldertijd met een witbier, genaamd 'Korenwolf', op de markt kwam. Een deel van de uitvoering van het projekt werd uitbesteed aan een ingenieursbureau, dat twee maanden lang twee mensen full-time kon inzetten bij het inventariseren van hamsterburchten. De huidige inventarisatie is wat breder van opzet dan de voorgaande, in 1981, in die zin dat er wat meer gekeken is naar de ecologie van de hamster. Zo werd vastgelegd wat de aard van het onderzochte veld was (het geteelde gewas, aanwezige akkerkruiden, andere zoogdieren, 'beploeging', bemesting), en hoe de omgeving eruitzag (maïsvelden, bietenvelden, wegen enz.).

Van eind juli tot begin september werd geïnventariseerd. In die periode werden alle oude lokaties, bekend uit de periode '80-'93, gecontroleerd. Het inventariseren is een zeer tijdrovende bezigheid, waarbij men de eindeloze

Valpijp in bietenveld.

Foto Pieter Elbers

stoppelvelden afzoekt in banen van vijf tot tien meter breedte. Midden in de uitzonderlijk hete zomer van 1994 was dit bepaald geen sinecure.

Op stap

Naast deze inventarisatie is een aantal mensen van de zoogdierenwerkgroep zeer actief geweest op en rond het zogenaamde 'Hamsterveld', een bietenveld in de buurt van Margraten. Hier leeft nog een redelijke populatie hamsters. Ik kreeg de gelegenheid een middag mee te gaan met Ed Gubbels en

Na verloop van tijd herkent men in de onregelmatigheid in de akker de aanwezigheid van hamsters.

Foto Ed Gubbels

Leo Backbier, beiden actief betrokken bij het hamsteronderzoek. Vooraf had ik gehoord dat een hamsterburcht een beetje kon worden vergeleken met een mini-dassenburcht, met name het 'looppijp' gedeelte. Een looppijp is een hol dat schuin de grond ingaat, met een flinke hoop zand ervoor. Maar in het veld viel dat een beetje tegen, omdat daar niet zulke duidelijke looppijpen aanwezig waren. Wel waren er tamelijk veel zogenaamde 'valpijpen' (of 'vluchtpijpen'), gaten die min of meer loodrecht de grond in gaan, zonder zandhoop. Deze zijn veel minder opvallend.

Al lopende wezen mijn begeleiders op allerlei zaken die zich aanvankelijk aan mijn waarneming onttrokken. "Kijk, daar verderop is hij ook actief geweest" bleek te slaan op een onregelmatigheid in de bietenrij die alleen opvalt als je er uitdrukkelijk op gewe-

zen wordt. Van dichterbij zie je inderdaad dat er een soort kale plek in het veld zit waar de hamster zich tegoed heeft gedaan aan de bieten, en na wat zoeken kun je met een beetje geluk ook de pijpen vinden.

Ed en Leo wezen mij een onopvallend, ingeklonken bergje zand met daarop enkele grasachtige sprietjes; een duidelijk hamsterspoor! Bij mij ontwaakte toen het 'Witte Veder-gevoel', een gevoel dat ik mij het duidelijkst herinner van mijn eerste kennismaking met een ijsvogelhol. Ik had tot dan toe slechts blauwe flitsen opvangen van de vogel die ik eigenlijk alleen kende uit vogelboeken. Iemand wees mij een onopvallend gat in een steile wand en zei dat daar een ijsvogel broedde. Ik kreeg prompt een soort plaatsvervangende schaamte: hoe kon iemand zo ongeneerd zijn fantasie de vrije loop laten. Pas toen ik later de ijsvogel met een vis bezig zag bij het hol, daagde het bij mij.

Daarna heb ik nog wel vaker zulke ervaringen gehad en nu was er dus weer zo'n moment van herkenning. De zandhoop met groene sprietjes bestond uit zand uit een hamsterburcht. Zoals bekend kunnen hamsters enorme graan-voorraden aanleggen, tussen de vijf en vijftien kilo, en als ze zand naar buiten werken kan dat dus zeer wel enkele graankorrels bevatten. Als die ontkiemen in een bietenveld valt dat op, tenminste, als je weet waar je op moet letten.

Burchten

Na de valpijpen en andere subtiele sporen wilde ik nu ook wel eens een echte looppijp zien. Op een naburig veld zou er eentje moeten liggen. Onderweg viel het mij op dat ik de onregelmatige en kale plekken in het bietenveld al beter zag liggen, en raakte ik steeds meer gefascineerd door de wetenschap dat onder de grond waarop ik liep en waar slechts enkele valpijpen te zien waren, waarschijnlijk diverse hamsters zaten in burchten. Zulke burchten kunnen bestaan uit flinke gangenstelsels met keutelkamers, voorraadkamers en nestholtes. Iemand liet mij foto's zien van een burcht die was uitgegraven in het kader van een eerder hamsteronderzoek, en die gunden je echt een blik in een niet vermoede ondergrondse hamsterwereld.

De looppijp in het naburige veld was inderdaad spectaculairder dan de valpij-

Een plek met graanscheuten in een bietenveld duidt op een dichtgemaakte looppijp. *Foto Pieter Elbers*

Ed Gubbels meet de looppijp op van een echte hamsterburcht.
Foto Pieter Elbers

pen, door de opvallende zandhoop die ervoor lag. Helaas werden er tijdens de nieuwe inventarisatie maar weinig burchten compleet met looppijp gevonden. Het waarom daarvan is nog niet duidelijk. De functie van looppijpen is ook niet zonder meer duidelijk. De looppijpen worden na verloop van tijd

vaak weer dichtgemaakt, waarbij de in- en uitloofunktie wordt overgenomen door de minder opvallende valpijp of -pijpen. Het meest opvallende 'spoor' is daarmee dan verdwenen, wat de inventarisatie bemoeilijkt.

Een hamsterburcht geeft door dit alles lang niet zo'n overduidelijke bewoonde indruk als een dassenburcht. Om na te gaan of je met een hamsterburcht te maken hebt verdient het aanbeveling om een op het eerste oog onaanzienlijk gat in een geschikte grondsoort (met name löss) eens op te meten. Als het gat een diameter van 6 tot 8 cm heeft en meer dan 30 cm loodrecht omlaag gaat, dan heb je met een hamster van doen. Een woelrat graaft veel oppervlakkiger. Om te weten of de burcht nog bewoond is, is het zinvol om enkele keren bij een gevonden pijp terug te komen, ook als die er niet belopen uitziet. Als er dan nieuwe pijpen van beneden uit bij gegraven worden of oude pijpen worden dichtgemaakt, is de aanwezigheid van een hamster aangetoond.

Schuw beestje

De hamster zelf krijgt men niet zo gemakkelijk te zien. Zichtwaarnemingen zijn schaars, zelfs bij onderzoekers. Ed Gubbels heeft echter een keer hamsters met jongen waargenomen op 'zijn' hamsterveld, en zelfs foto's kunnen maken van een volwassen dier. Hoewel de inventariseerders slechts zeer incidenteel ook echt een hamster hebben gezien, heeft men uit gesprekken met boeren toch de indruk gekregen dat de hamster niet echt een schuw dier is. Zo zijn er zelfs verhalen uit het verleden over hamsters die een soort dreighouding aannamen als ze met boeren werden geconfronteerd. Verschillende boeren noemden hem dan ook 'vrechläpke' of 'smeerläpke', dialect voor 'brutale beestje'. Soms moest hij dat brutale gedrag met de dood bekopen, omdat hij gewoon met een klomp was dood te meppen. Landbouwers gebruikten ook wel andere methoden om van hamsters af te komen: de uitlaat van een traktor op een hamsterpijp aansluiten.

Hoewel dat soort verhalen, vooral voor de moderne kultuurmens, nogal gruwelijk overkomt, moeten we wel bedenken dat ze vooral verteld worden en werden in streken met een rijke en minder vervuilde natuur, waar het niet op een beestje meer of minder aankwam. Het is overigens niet waarschijnlijk dat dat soort gebruiken wezenlijk heeft bijgedragen tot het verdwijnen van de hamster.

Voorlopige resultaten

De tot nu toe bereikte resultaten vallen niet mee. In totaal is er door de ingehuurd mensen nu zo'n 600 hectare geteld en zijn er ongeveer 48 burchten gevonden. De mensen van de zoogdierwerkgroep hebben in 1994 rond Margraten ongeveer 23 bewoonde burchten gevonden.

Als men bedenkt dat de Nederlandse hamsterpopulatie niet keurig is verdeeld over de onderzochte hectaren, maar geconcentreerd is rond enkele kerngebieden bij Maastricht en Margraten, dan is het niet echt voorbarig om te zeggen dat het de hamster niet voor de wind gaat. Onrustbarend en ook raadselachtig is het nagenoeg verdwijnen van een oude kernpopulatie op het Linnerveld, ten zuiden van Roermond.

Hoewel er nu dus weer een redelijk beeld is van de verspreiding van de soort, zijn er nog veel vragen die niet zo gemakkelijk beantwoord kunnen worden. De belangrijkste vraag is natuurlijk waar het aan ligt dat hij op de ene plek nog wel voorkomt en op de andere plek nagenoeg of geheel verdwenen is. Zeker als er op het eerste oog weinig is veranderd in het biotoop, is dat een moeilijk te beantwoorden vraag.

De betrokkenen zijn overtuigd van de noodzaak meer onderzoek te doen naar de ecologie van de hamster. Hoe zit het met zomer- en winterburchten? Hoe zit het met loop- en valpijpen? Zijn er nog andere biotopen waar de hamster voorkomt? Wat is het effect van ploegen? Welke ploegdiepte kunnen hamsters nog hebben? Wat is het effect van drijfmest?

De resultaten van de nu verrichte inventarisatie zullen eind 1994 of begin 1995 in rapportvorm verschijnen. Hopelijk geeft dat de aanzet tot het opstellen van een Hamsterbeschermingsplan. Zoals het er nu uitziet zal dat geen overbodige luxe zijn.

Met dank aan Leo Backbier, Jan Boere, Ed Gubbels en Ton Lenders.